

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2025/1

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők
Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borítóterv
Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN	
Körülzúmmogések	
Zrínyi Péter versformáihoz	9
KEISZ ÁGOSTON	
Mit láttak egymásból?	
Ungvárnémeti Tóth László és a görög felvilágosodás	21
SZIGETI MOLNÁR DÁVID	
A lehetetlen elviselhetetlen könnyűsége	
„Münchhauseniádák” 17. századi szóbeliségünkben	39
RADNAI DÁNIEL SZABOLCS	
„Hejh ha a törvénynek szive volna!”	
Felvilágosult jogi gondolkodás Eötvös Károly <i>Nemzetes Bóthök uram szerencséje</i> című beszélyében	61

KRITIKAI LAPOK

BODROGI FERENC MÁTÉ	
Dupla kávé, honi karton	
S. LACZKÓ András, <i>Kegyetlen gazdagság, anyagi mennyország: Költészet és gazdaság a 18–19. századi magyar irodalomban</i> , Bp., Reciti, 2024 (Irodalomtörténeti Füzetek, 190).	77
MOLNÁR DÁVID	
Vera ludor imaginatione	
TASI Réka, <i>Vana ludor imagine: Az imagináció kora újkori katolikus kontextusai</i> , Bp., Reciti, 2023 (Irodalomtörténeti Füzetek, 187).	87

HASZNOS MULATSÁGOK

VÁMOS VIOLETTA	
„No, nagy leány hát!”	
Vörösmarty műveinek nőalakjairól	93
PAP BALÁZS	
Egy vers kontextusai	
Balassi Bálint: <i>Ó, nagy kerek kék ég...</i>	107
A tanulmányok összefoglalói / Abstracts	125
A lapszám szerzői	129

Szigeti Molnár Dávid

A lehetetlen elviselhetetlen könnyűsége „Münchhauseniádák” 17. századi szóbeliségünkben

1. A sebesen futó egy lábú ember

2003-ban Herner János, a szegedi magyar irodalomtörténeti tanszék egykori munkatársa és Radics Péter olyan forrásközleményt tett közzé az ekkoriban újrainduló *Lymbus*ban, amely sokkal nagyobb jelentőséggel bír, mint azt eddig vélték. E közleményük címe az általuk közölt forrás címe, azaz *Szennay Kastélynak Könyve* volt.¹ Legtöbbünknek ez nem mond sokat, mégis felfigyelünk rá, mert sosem olvastuk a kifejezést: kastélykönyv. Sejtelmessége valahogy ingerli a képzeletet... Ebben természetesen az is közrejátszik, hogy a címben Hernerék ipszilonnal írták a „Szennay”-t, hajszállra úgy egyébként, ahogy forrásukban volt – vita nincs; tudni kell azonban, hogy a szó az Ungszenna helységnév -i képzős formája. Ebbe az eldugott kis felvidéki faluba indulunk hát először, két-háromszáz évet utazva az időben, kalauzunk pedig, hogy minél hitelesebb legyen a táj, korabeli leírója, Bél Mátyás lesz, aki 18. századi magyar tudósaink egyik legnagyobbika volt:

„Szenna az Ung folyó [...] partján fekszik, [...] éppen azon a vidéken, ahol a Fekete-víz nevű láp az Ungba rakja terhét. Termékeny és gyönyörű földdel rendelkezik. Úgy vélem, hogy talán a gazdag kaszálókról kapta a nevét. A gersei Pethő grófok és Vécsey báró uradalmához számítják: mindkettőnek itt van a kastélya.”²

1 HERNER JÁNOS, RADICS ANDRÁS [Mészáros Kálmán szerint Péter], *Szennay Kastélynak Könyve*, Lymbus: Magyarságtudományi Forrásközlemények, 1(2003), 181–210. A dolgozat azonos című előadásváltozata már a 2024. március 21–22-én Pécsen megrendezett *Szövegagyomány és interpretáció* című konferencián is elhangzott. Mészáros Kálmán ötletes és inspiráló – az úgynevezett *Csicsvai Könyvet* a *Szennay Kastélynak Könyvével* szívesen azonosító – tanulmányára pusztán azért utalok a főszövegben a kelleténél talán kevesebbszer, mert ez csak a kéziratom lezárása után, 2025. április 17-én jelent meg. MÉSZÁROS KÁLMÁN, *Megkerült az elveszettnek hitt „csicsvai könyv”? = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 12.*, szerk. CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN, Bp., Reciti, 2024, 167–174, <https://www.reciti.hu/2024/8831>.

2 BÉL MÁTYÁS, *Ung vármegye leírása*, ford., tan., szerk. BENEI BERNADETT, TÓTH GERGELY, [Bp.], Argumentum, 2014, 83. A jegyzetek szerint „Bélnek igaza lehet, hiszen etimológiailag összetartozik a magyar »széna« szláv előzményével.” *Uo.*, 100.

Amint utóbbi mondatát „Magyarország nagy ékessége” a maga lapidáris stílusában befejezte, huncutul már sejtjük, hogy a társtalálás körülményeinek valamikor kedvezően kellett alakulnia.³ És csakugyan így is volt: a hajnácskői várkapitány, Vécsey Sándor már a „szomszédból házasodott”, Pethő Julia(nna) volt első neje.⁴ E Vécsey már megtért atyáihoz, amikor unokája, Farkas és annak másodunokatestvére,⁵ Miklós összerúgták a patkót.⁶ Ha nem is ifjak, mindketten fiatalemberek voltak még, utóbbi mindössze 28 éves.⁷ Az eseményeket – Mészáros Kálmántól eltérően⁸ – én a következőképpen rekonstruálom: 1777. szeptember 1-jén Miklós kiselőadást tartott Kelcsén a római Szent Péter-bazilika kupolájának méreteiről,⁹ s mivel a mondottakat még jelenlétében jegyezték fel a kastélykönyvbe, váratlanul tudomást szerzett erről a szerinte őt illető iratról, amelyet Farkas – a bejegyzések majd száz évvel korábbi megszakadása után – már tavaszi felbukkanásakor újra-kezdett – persze nélküle. De nemcsak hogy újrakezdte, hanem (alighanem jogosan) azóta is magától értetődő természetességgel használta sajátjaként, így az azt elkívánó Miklósnak – mintha szövegmásolásról egyikük sem hallott volna – már csak az erélyes, ám hiábavaló tiltakozás jutott.¹⁰ Szemlátomást nagyon szeretne volna megkaparintani a könyvecskét, első bejegyzésében a sebesen futó egy lábú emberrel, s első felindulásában unokatestvérét még azzal is komolyan megfenyegette, hogy fenntartja „a törvénytelen remediumokat is!”¹¹ Hogy hirtelen támadt háborúságuk ugyanolyan hirtelenül elült-e, mint a kézirat előkerülésekor felszálló por, nem tudom, mindenesetre továbbra is Farkasnál folytatták a könyvet, amelyben így két időkört különböztethetünk meg egymástól: a gyűjtemény első fele 1683 és 1696 között Ungszennán, a második pedig 1777 és 1794 közt Kelcsén keletkezett.

2. A hagymaisten

De vajon mit tartalmazhatott e könyvecske, amely két-három emberöltőt is „elfeledve heverhetett valahol a családi iratok között”,¹² s amely miatt az unokatestvérek is összekülönböztek? Szörnyszülöttekről szóló, féltve őrzött családi titkokat talán?

3 Péter Katalint parafrázálom: PÉTER Katalin, *Házasság a régi Magyarországon: 16–17. század*, [Bp.,] L'Harmattan, 2008 (Múltidéző Zsebkönyvtár), 82.

4 NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, XII, Pest, Ráth Mór, 1868, 109–115; ZSOLDOS Ildikó, *A Vécseyek Szatmárban*, Erdélyi Múzeum, 79(2017), 1. sz., 130–141.

5 A pontosítást Mészárosnak köszönhetjük. MÉSZÁROS, i. m., 174.

6 HERNER, RADICS, i. m., 200.

7 NAGY, i. m., 110.

8 Vö. MÉSZÁROS, i. m., 174.

9 HERNER, RADICS, i. m., 210.

10 Ezt ugyanaz a kéz ugyanazzal a tintával jegyezte be a kastélykönyvbe, mint amely a híres kupoláról mondottakat. Ez a kéz azonban nem azonos azzal, amely a könyv folytatását előre jelzi. Minderre nem figyeltem volna fel, ha Mészáros nem értelmezte volna radikálisan máshogy a kastélykönyvbe bejegyzett tiltakozást, mint én.

11 Vö. HERNER, RADICS, i. m., 200.

12 VARGA János, *Háry János elődei*, Levéltári Közlemények, 59(1988), 2. sz., 307–346, 308.

Nagyhatalmú varázsigéket? Vagy talántán kirurgusok praktikáit? Bizony, egyiket sem! Nyúlfarknyi bejegyzések voltak a kastélykönyvben, amelyeket Miklós – unokatestvéréhez hasonlóan – először nem is tudott mire vélni, azonban nagyon mulattatták őt is – több mint kétszáz volt belőlük, mindössze néhány megsárgult papíron, különböző kezekkel írva, s ilyet még sosem látott. Most, hogy így belebújt a szövegbe, s irigykedve szórakozik, hajoljunk át a válla felett, s nézegessük mi is, válogatva-mazsolázva a legjavából!

„Item [Borbély János] hogy egy Asszonyi állat szülni akarván, már az gyermek félig ez világon volt és ismeg vissza ment az Anyja méhiben, es annak utanna három hét mulva született megh, penigh sokat járt az Aszonyi állat, minekutanna az gyermek vissza ment az méhében.”¹³

„Item [Ocsvári Ferenc] mondotta. Hogy olyan Országban volt, hogy Istent benne nem imádnak, hanem veres hagjmát, foghagymát.”¹⁴

„Item [páter Verebélyi]. Ugyan aztis mondotta eő Kegyelme: Hogy a Török Császár olyan madárnak a Tollát viselj, a mely madár az egész világon több nincsen egynél es földre sem száll soha, a mikor tojik, csak egyet tojik, aztis a levegő égben és mikor ki akar kelni, nem űli egy csepetis, hanem mig a levegő egből léjűn, adig ki kél, elis repül.”¹⁵

„Item [Végh Zsigmond]: Az fia himlőben lévén egy egész holnapig semit sem evet, hanem csak az himlővel élt, azt az orarúl maga magának le harapta.”¹⁶

3. A bejegyzések szerkezete

E néhány példából is látszik, hogy a bejegyzések egy kaptafára készültek, többnyire ugyanazokból az elemekből állnak:

1. a történet elmondójának nevéből (például „Arsenius Sebessi”) és/vagy titulájából (például „vámorganista”), vagy pedig az ’éppen így’, azaz végeredményben ’ugyanő’ jelentésű „item”-ből;
2. valamilyen közlést jelentő igéből vagy főnévből, amely általában a szövegben mindvégig monoton zsongó „mondott(a)”/„mondta” vagy „mondása”;
3. végül magából a történetből.

13 HERNER, RADICS, i. m., 184. Vö. Christian REUTER, *Schelmuffsky warhafftige curiöse und sehr gefährliche Reisebeschreibung zu Wasser und Lande*, hg. Ilse-Marie BARTH, Stuttgart, Philipp Reclam Jun., 1979, 11–12.

14 HERNER, RADICS, i. m., 191.

15 Uo., 193.

16 Uo., 199.

Mindezt kiegészítheti a történet elmondásának időpontja, helyszíne és körülményei (például szüret, mulatság, „asztal felett”¹⁷ stb.), továbbá annak bizonygatása, hogy az elmeséltek igazak. „Hitével konfirmálja” – az első időkörben (1683–1696) még ilyen banális frázisokkal erősítették az elbeszélteket, a másodikban (1777–1794) azonban már egészen eredeti, már-már mosolyra derítő, körmönfont vagy épp körülményes okoskodások is vannak:

„Anno 1778 die 5. Octobris Büdöskuti István Uram Keltsén vadaszatkor azt mondotta, hogy egy szamár nagyságu nyúlnak egyedöl csak a farkán az szőrit lötte volna ell és hogy azonnal megg döglött, *mellyet pro majori rei veritate az Lipsiai Anatomicussokkal anatomisaltatta és hogy ugyan csak ök is csak azon deffectust találtak az nyúlon*. Ugyan azon nyúlnak az farkában 24 Körmöczi arany vólt, a fejében pedig talam szaz is, de a kopok megg ették, tehát számat nem tudhattya. Melynek nagyobb bizonságara Doctor Vietoris szoral szora confirmalta.”¹⁸

Ugyanekkor (azaz a második időkörben) a bizonygatás helyét már kétszer is olyan záróformula foglalja el, amely egyenesen a mesékre emlékeztet:

„Aki nem hiszi, menyen Vaczra, ottan mind ezeket meg probalni kívannya.”¹⁹

„Aki nem hiszi, menyen oda.”²⁰

Emiatt felmerül, hogy a bejegyzések talán hazugságmesék, különösen, mivel ezek nemcsak hogy gyakran hasonló tematikájúak, hanem még szerkezetileg is szakaszított másai a mi történeteinknek. Íme, itt egy modern hazugságmesé:

„Vót egy régi kollégám, még itt dolgoztunk, Mihály Vilmos, oszt aszongya, hogy az anyjáék mikor kiolvasztották a szalonnát, a tepertőt belétette egy háromliteres borkánosüvegbe. Jól megnyomta, aszongya. Még utána reátöltött három liter zsírt, aszondta, az anyja. »De az épp úgy vot!« – aszongya.”²¹

17 Vö. például: „Hol beszélgetés közt víg vocsorát ettek, / Tisztességes tréfát asztal felett tettek; / Étel után álmodt szemre eresztettek, – / Nyugodalmat szívben de akkor sem vettek.” *Rozsnyai Dávid, Koháry István, Petrőczy Kata Szidónia és Kőszeghy Pál versei*, szerk. KOMLOVSZKI Tibor, S. SÁRDI Margit, Bp., Balassi, 2000 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 16), 522.

18 HERNER, RADICS, i. m., 200. Kiemelés tőlem – Sz. M. D.

19 Uo., 202.

20 Uo., 210.

21 MAGYAR Zoltán, *Szilágysági Dekameron: Szilágysámsoni tréfás elbeszélések és igaz történetek*, Bp., Balassi, 2019 (Magyar Népköltészet Tára, 18), 77. Vö. *A magyar hazugságmesék katalógusa (AaTh 1875–1999)*, szerk., tan. KOVÁCS Ágnes, BENEDEK Katalin, Bp., MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1989 (Magyar Népmesekatalógus, 8); MAGYAR László András, *Hazugságtipológiák*, Holmi, 12(2000), 4. sz., 446–451.

4. A műfaj

Bár a bejegyzéseket nem ugyanaz a személy írta be a kastélykönyvbe, műfajukat többen is igyekeztek meghatározni: anekdota,²² adoma²³ és hazugságtörténet²⁴ – leginkább ezek merültek fel, kerültek szóba. A levéltárosok és irodalomtörténészek azonban úgy „skatulyázták be” őket, hogy közben nyilvánvaló tényeket ignoráltak. Ilyen például, hogy a történetek túlnyomó többsége:

- mindössze egymondatos, így az égadta világon semmi sem készíti elő „csattanójukat”;
- hogy tematikailag kötöttek: mindig valami csodásról, fantasztikumról, sőt képtelenségről – vagy legalábbis szokatlanról szólnak;
- végül hogy kifejezetten az elhitetés igényével lépnek fel.

Márpedig ezek a legkevésbé sem az anekdota vagy az adoma műfaji sajátosságai. De vajon a hazugságtörténeteké lehetnek-e? Talán... Adódik viszont két nehézség. Az egyik, hogy azok, akik kimondottan hazugságtörténeteket gyűjtenek, nem így reagálnak rájuk: „quod non credo.”²⁵ Márpedig a kastélykönyvben többször is hasonló reflexiót fűznek a leírtakhoz.²⁶ A másik pedig, hogy a bejegyzések között vannak olyanok, amelyek biztosan igazak,²⁷ sőt olyanok is, amelyeket ekkor még annak hittek. Például „[a] láb nélküli madárról szóló mese még Linné idején, a természetkutatás virágkorában is sikeresen dacolt minden kiirtási kísérlettel”,²⁸ s arra vezethető vissza, hogy az első olyan paradicsommadaraknak, amelyeknek preparátumát európaiaknak adták ajándékba, úgy amputálták a lábát, hogy az az avatatlan szemnek észrevehetetlen volt.²⁹ Lábatlan pedig csak szállni lehet, leszállni nem – szűrték le a mieink az észszerű, ám téves következtetést. De az is igaz, hogy a paradicsommadarak tolla divatba jött. Nagyon is! Wendt egyenesen így fogalmaz: „Amint egy korabeli beszámolóban olvashatjuk, nagy eseménynek számított, ha a *tanna-besari* tündér néhány dísztolla vagy egy lenyúzott bőre valamilyen ritkasággyűjteménybe került. Ugyanis száz paradicsommadárból közül

22 Papp Gábornénál: „anekdoták”. PAPP Gáborné, *A Magyar Országos Levéltár szerzeményei: 1978–1985*, Levéltári Szemle, 36(1986), 2. sz., 57–67, 66. Varga Jánosnál: „anekdotázó történetek”. Vö. BODNÁR Imre, *Harmincnégyszáz kilométeres iratsor*, Magyar Hírlap melléklete, 1986. máj. 17., 6. Ugyanők a történetek egy részét „vadástörténeteknek”, „vadászélményeknek” is mondják.

23 Vö. HERNER, RADICS, i. m., 181.

24 Vargánál: „szájhösködések”, „nagyotmondások”. Vö. BODNÁR, i. m., 6; VARGA, i. m., 307. A HERNER–RADICS szerzőpárosnál: „hazugságtörténetek”, „hencegések”, „hihető vagy hihetetlen, nagyotmondó kalandok”, „tódítások”. HERNER, RADICS, i. m., 182.

25 HERNER, RADICS, i. m., 186, 187.

26 Ilyen például a „filentett”, a „Pataki Janos Uram, a ki a fél szemével csak elégh látt, azt mondotta” vagy az „[a]ki akarja higye el, a ki nem akarja, hagra abba” is. *Uo.*, 183, 194, 206.

27 Mészáros erre is figyel. MÉSZÁROS, i. m., 172.

28 Herbert WENDT, *Noé nyomában: Az állatok felfedezése*, ford. AUER Kálmán, Bp., Gondolat, 1872, 118.

29 *Uo.*, 116.

kilencvenkilenc a divatnak jutott.”³⁰ Mindezek alapján pedig nem nehéz belátni, hogy fenntartásokkal kell fogadnunk azokat az állításokat, amelyek kapásból „le-hazugozzák” a kastélykönyv történeteit, ügyet sem vetve a korabeli tévhitekre. Ezt egy másik példával is szemléltetném. Nem teljesen légből kapott ugyanis a hagyma-imádatról szóló történet sem, hisz van olyan ország, ahol többek szerint is istenként imádták a hagymát. Ez az ókori Egyiptom. A *Szent Apolloniusnak, az aszkétának vértanúsága* című, 2. századi apologetikus szövegben például kétszer is utalnak arra, hogy „[a]z egyiptomiak istennek nevezték a hagymát és a fokhagymát”,³¹ Juvenalis pedig gúnyolja is őket emiatt: „ott vétek szentségtelenül hagymába harapni.”³² E mendemonda ráadásul még csak nem is teljesen alaptalan: egy egyiptomi varázspapirusz szerint ugyanis a hagyma megvédi a gyermekeket a halottakkal szemben.³³

5. Vissza a jövőbe: az „ismeretlen gravitációs tér”

Ismét Szegeden vagyunk, 2004. február 7-én, s minthogy még nem szűnt meg a Széchenyi téri kiosk, vásároljunk egy *Magyar Nemzetet*: a 36. oldalon ebben már fametszet ábrázolja az egy lábú embert. Ám ez nem „spurizik”, mint a kastélykönyv-beli, hanem csak heverészik: a hátán fekvé egyetlen ormótlan lábát a magasba emeli, mintha csak lábboltozatát szeretné alaposabban szemügyre venni. Közönsége alig-ha találja ki: ezzel akarja árnyékba borítani magát, hogy renyhén hűsölhessen a forró égöv alatt. Ő ugyanis egy szkiapod, aki Umberto Eco *Baudolinójából* lehet sokaknak ismerős, s aki ezúttal „láblógászása” közben is „lélektelenül robotol” annak érdekében, hogy a napilap olvasótáborának érdeklődét felcsigázza a körülötte lévő cikk iránt, amely így kezdődik:

„Ismeretlen gravitációs térbe, a mese mitikus idejébe kalauzolja a nyájas olvasót az a most előkerült, több mint kétszáz esztendeig lappangó kézirat, amely bizarr hiedelmeket, tréfákat és frivol adomákat tartalmaz. 1683-ban az Ung megyei Szennán – a felső-nógrádi, illetve a somogyi Szennától megkülönböztetendő: Ungszennán – kezdte papírra vetni valaki, majd 1777-től a Zemplén megyei Kelcsén (nem tévesztendő össze a szatmári Kölcsével) más kéz írta tovább a becses „kastélykönyvet”, amelyet most először olvashatunk nyomtatott formában. A kéziratos feljegyzésfüzér – amely a Lymbus, 2003 című kiadványban látott napvilágot – nagy valószínűséggel a Vécsei bárók keze nyomát őrizi, akik az említett kastélyok urai voltak, bár az sem elképzelhetetlen – mivel két Vécsei báró, Farkas és Miklós is szereplője a hóbortos

30 *Uo.*, 118.

31 *A vértanúság emlékei*, szerk., ford., RADÓ Polikárp, Bp., Szent István Társulat, 1944 (Keresztény Remekírók, 2), 68–69.

32 Decimus Iunius IUVENALIS *Szatírái latinul és magyarul*, ford., szerk. MURAKÖZY Gyula, tan. HORVÁTH István Károly, Bp., Akadémiai, 1964 (Görög és Latin Írók, 9), 302–303.

33 KÁKOSY László, *Varázslás az ókori Egyiptomban*, Bp., Akadémiai, 1969 (Kőrösi Csoma Kis-könyvtár, 7), 52.

adomáknak –, hogy egy környezetükben élő elszánt tollforgató a kézirat valódi szerzője.”³⁴

Megismétlik tehát Hernerék egy évvel korábbi állítását, miszerint a gyűjtemény „mindeddig publikálatlan” volt. Húsz évvel később azonban ki fog derülni: nem így van.³⁵ Órára készülve akadtam rá korábbi közlésére, valószínűleg épp úgy, ahogy egykor Vécsey Farkas családi köréből valaki az eredetire: véletlenül.

6. A tájékoztató

„Mielőtt elkezdené kitölteni az űrlapot”, „mielőtt új terméket használ” vagy „a gomb-ra kattintana...” – „FIGYELMESEN OLVASSA EL A TÁJÉKOZTATÓT!” Persze sohasem olvassuk el, hisz borzasztóan unalmas, ráadásul apró betűs; és egyébként is: jobban tudjuk mi azt!

Hasonló történhetett ezúttal is. Az ügy hátteréhez tudni kell, hogy hajdanában a (Magyar) Országos Levéltárnak időről időre összefoglaló jelentést kellett tennie és közzétennie iratanyaga gyarapodásáról. 1986-ban, amikor egy ilyen közleményben „művelődéstörténeti érdekességeként” először említették meg a *Szennay Kastélynak Könyvét*, a legújabb szerzeményekről a szerencsétlenségére ekkor már rutinos beszámolóírónak minősülő Papp Gáborné tájékoztatta a szakmát.³⁶ Ugyanekkor azonban egy „interjúban” a levéltár főigazgatója, Varga János is szóba hozta a könyvet,³⁷ aki a helyszűke ellenére nemcsak hogy idézett belőle, hanem idézetét még fényképpel is illusztráltatta. Nagyon is sejteni lehet tehát, hogy már ekkor izgathatta őt a kézirat, két évvel később pedig *Háry János elődei* cím alatt közölte is a szövegét.³⁸ E cím viszont félrevezető volt, így nemcsak a kastélykönyvről 1991-ben szakdolgozatot író Kuklis Erikának,³⁹ hanem egy évtizeddel később témavezetőjének, Herner Jánosnak is elkerülte a figyelmét.

7. Elefánt vagy Elefánt? Összeszerelési útmutató

Jobb kétszer, mint egyszer se, bölcsekedhetnek nagyosan, ám a két forrásközlés – a legnagyobb meglepetésemre – nemcsak hogy holtbiztosnak látszó olvasataiban, hanem még „kompozíciójában” is elüt egymástól.⁴⁰ Míg Varga ugyanis „az

34 SZEPESI Attila, *Kakastojás: Szennai kastélykönyv: barokk pletykák, adomák, bolondságok*, Magyar Nemzet, 2004. febr. 7., 36.

35 Arra, hogy a gyűjtemény kétszer is megjelent, Mészáros is felhívja a figyelmünket. MÉSZÁROS, i. m., 168.

36 PAPP, i. m., 65–66.

37 BODNÁR, i. m., 6.

38 VARGA, i. m., 307–346. Mészáros nagyon hasonlóan rekonstruálja az eseményeket, mint én. MÉSZÁROS, i. m., 169.

39 KUKLIS Erika, *A Szennay Kastélynak Könyve, azaz az első magyar nagyotmondók* [szakdolgozat], Szeged, 1991.

40 Már most félreértéshez vezetett, hogy Mészáros azzal az eshetőséggel is számolt, hogy Varga és Hernerék közlése különböző kéziratokon alapult, ezért szeretném még egyszer hangsúlyozni,

eredeti szerkezetben, egyszersmind [...] betűhíven⁴¹ közölte a gyűjteményt, addig Hernerék elkülönítették egymástól a különböző időkorokba tartozó bejegyzéseket, s a paratextusokat is ennek megfelelően rendezték el. El is kell ismerni: kiadásuk letisztultabb, mint Vargáé, csak hogy egyáltalán nem figyelmeztetnek arra, hogy eszményítenek. Márpedig ez kínos tévedésbe ejtheti azt, akinek nem szúr szemet, hogy „kozmetikázásuknak” nyoma maradt: a második időkor olyan reduplikációval kezdődik, amely semmiképp sem „csúsztatott volna be” a szövegbe, ha szerkezetazonosan publikálták volna a kéziratot – Herneréknél ugyanis nem kevesebb mint tizenhat oldal van Böti László 184. lapon olvasható, óriásszúnyogokról szóló mondása és annak szükségtelen megismétlése (200. lap) között. Valamivel szembe-tűnőbb, hogy Varga és Hernerék még a szavak egy részét is másképp betűzték ki, s az esetek túlnyomó többségében autopsziát igényel annak eldöntése, hogy olvasataik közül épp melyiküké a helyes:

- vajon például másfél colnyi vagy másfél iszáknyi szúnyogokkal „csipattatta magát” Böti László uram?⁴²
- Bottyány Pálnak elefántfoga volt, vagy csak egy sima foga, de az Elefánton (a Nyitra vármegyei faluban)?⁴³
- Az Ungtól vagy az üvegtől részegedett meg a deák?⁴⁴ (Úgy is fogalmazhatnák: hazafi volt, vagy iszákos?)⁴⁵
- Az oláhok vagy az olaszok a gyenge szemű nemzet?⁴⁶

Satöbbi, satöbbi... Az élet nagy kérdései. De azért mégiscsak térjünk vissza a paratextusokhoz.

8. Halátalakító

A kastélykönyvnek – Vécsey Miklós protestációját természetesen nem számítva – három paratextusa van: ezek közül az egyik mottó, a másik kettő pedig bevezető. A mottó (ezt még nem regisztrálták) Beniczky Péternek *A közönséges magyar példabeszédekről* című verséből való idézet (amely egyébként még a *Focus kovács* címen ismert példával is kapcsolatba hozható):⁴⁷

hogy a különbségek egyértelműen gondatlanságból származnak. MÉSZÁROS, *i. m.*, 169, 170; Csörsz Rumen István, *Palackpostafiók: Előhang a Doromb 12. kötetéhez = Doromb... 12., i. m.*, 9–14, 11.

41 VARGA, *i. m.*, 309.

42 *Uo.*, 311. Vö. HERNER, RADICS, *i. m.*, 184.

43 VARGA, *i. m.*, 316. Vö. HERNER, RADICS, *i. m.*, 184.

44 VARGA, *i. m.*, 315. Vö. HERNER, RADICS, *i. m.*, 185.

45 Vö. „Lynceste folyamának egészen más a hatása: / az, ki nem ismer mértéket s úgy hörpöli habját, / ing-leng, mintha merő színbort mert volna magába.” Publius OVIDIUS Naso, *Átváltozások [Metamorphoses]*, ford. DEVECSERI GÁBOR, szerk. SZEPESSY TIBOR, KATONA TAMÁS, [Bp.,] Magyar Helikon, 1975, 437.

46 VARGA, *i. m.*, 332. Vö. HERNER, RADICS, *i. m.*, 192.

47 „És azok, mikoron felemelték volna szemeket, láták az ő homlokán ezeket, hogy idők változnak, emberek kisebbülnek, és kik igazat mondnak, törött fejek leszen.” *A magyar középkor irodalma*, szerk. V. KOVÁCS SÁNDOR, Bp., Szépirodalmi, 1984 (Magyar Remekírók), 1016.

Ne enged nyelvednek, hagi iarion elmednek
 Előtte szabad kinyén
 Gyakorta Csacsogas s gondolatlan szollas
 rostaltatik értelmén.
 Bár mondgis igazat, be tőrik agiadat
 nem szoltal masnak keduen.⁴⁸

Talán még azt is meg lehetne állapítani, hogy épp melyik változatából,⁴⁹ ennek a jelentősége azonban elhomályosodik amellet, hogy Beniczky elébb citált közmondásainak egyikével „kezdődik” a Szentsei-daloskönyv hazudozásról szóló verse (a *Fenékkel fölfordult már ez széles világ...*) is:

Az ki igazat szoli, bé tőrik a feje,
 De ki hazudnyi tud, az ül asztal fére,
 Nagy kévélyen kandál az ezüst sellegre,
 Könyékig iár keze az fekete lébe.⁵⁰

Ez azért is figyelemre méltó, mert Bitskey István már 2004-ben érdemesnek tartotta volna a kastélykönyv történeteit és hazugságverseinket komparatisztikai vizsgáldások tárgyává tenni,⁵¹ s egy hús évvel későbbi hozzászólásában Jankovits László is ugyanezt ajánlotta.⁵² Én készségesen el is ismerem, hogy ezek között igen szoros tematikus kapcsolat van, ám arra feltétlenül figyelmeztetnék mindenkit, hogy nagyon ésnél kell lenni, hogy ebből milyen következtetést szűrünk le. Hadd szemléltessem ezt egy példával. A hazugságversek egyik legelterjedtebb motívuma a már említett óriásszúnyogé, Bognár Péter szerint egyébként a *János vitéz* hasonló eleme is egyenesen erre a „forrásanyagra vezetendő vissza”:⁵³

1704: Láttam olly szunyogot, melnek lába, szárnya
 Dunát által érte annak hosszúsága...⁵⁴

1738: Egy szúnyogot láttam Böszörmény várában,
 Melynek kilenc falu feküdt árnyékában...⁵⁵

48 HERNER, RADICS, i. m., 183. Vö. *Madách Gáspár, egy névtelen, Beniczky Péter, gróf Balassa Bálint, Listius László, Esterházy Pál és Fráter István versei*, szerk. VARGA Imre, Cs. HAVAS Ágnes, STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1987 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 12), 141.

49 Vö. *Madách Gáspár...*, i. m., 141.

50 Énekek és versek (1686–1700), szerk. JANKOVICS József, Bp., Akadémiai, 1991 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 14), 637. (A továbbiakban: RMKT XVII/14.) Kiemelés tőlem – Sz. M. D.

51 BITSKEY István, *Múltunk tanújelei: Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlmények*, Hitel, 17(2004), 3. sz., 122–124, 124. Vö. CSÖRSZ Rumen István, *Erdélyi hazugságversek a XVIII–XIX. század fordulójáról*, Lymbus: Magyarságtudományi Forrásközlmények, 1(2003), 307–316.

52 Hozzászólását ezúttal is köszönöm!

53 BOGNÁR Péter, *A János vitéz közköltészeti forrásai: a hazugságversek = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 2.*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, Bp., Reciti, 2013, 231–240, 240, https://reciti.hu/wp-content/uploads/Doromb2_teljes.pdf.

54 RMKT XVII/14, 638.

55 *Közköltészet 1.: Mulattatók*, szerk. KÜLLŐS Imola, CSÖRSZ Rumen István, Bp., Balassi, 2000 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 4), 299.

Ezekben a versekben tehát akkora a szúnyog, mint a Duna, vagy mint egy vár. Ehhez képest viszont a kastélykönyvben (legalábbis egy helyütt) azt írják: „Böti László úr [...] az Bodrok között magát másfél czsolni szúnyogokkal csipattatta.”⁵⁶ A col vagy hüvelyk régi hossz mérték, „átlagos értéke mai mértékegységben” 3,18 cm,⁵⁷ vagyis ezek a szúnyogok hozzávetőleg 4,8 centisek, s így talán még mindig elbújhatnak a Közép-Európában honos óriás lószúnyog mellett: „[A]z óriás lószúnyog v. »szúnyogkirály« [...] 4–5 cm hosszú s kifejlesztett szárnyakkal eléri a 7–8 cm-t is.”⁵⁸ Ezzel nem azt akarom állítani, hogy a kastélykönyvben nincsenek hazugságtörténetek, vagy hogy e könyvnek ne lenne köze a hazugságversekhez, mindössze arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a bejegyzések tekintélyes részében elmosódik a határvonal hazugság és kuriózum között. Ha ezt nem vesszük figyelembe, magyarázataink és következtetéseink is félre fognak csúszni. Hadd mutassak erre egy elrettentő példát.

„Soldos Ádám Uram mondotta, hogy közönséges az Csikbul Lampretát et econverso az Lampetrabul Csikot csinálni.”⁵⁹ Nos, a lampetra jelentését anno dacumál így határozták meg: „Helyesen: lampyrida; ez a szentjánosbogár latin neve.”⁶⁰ Eszerint tehát Soldos Ádám (aki egyébként annyira ismerte a halakat, hogy a fogukról megmondta, hány esztendősek)⁶¹ a csík(hal)ból – esetleg az angolnából – szentjánosbogarat tudott csinálni, és persze fordítva. „Mily csoda!” – kurjantjuk el magunkat, miután szájtátva néztük végig e metamorfózist, s ezért is annyira kínos, mikor felismerjük: nem a halakból csináltak itt bogarat, hanem minket tettek lóvára: Soldos nem átváltoztató-, hanem csupán halpucoló művész, vagy rosszabb esetben: állatkínzó volt. Ő ugyanis csak ingol(n)át vagy latin nevén lampetrát tudott a hozzá nagyon-nagyon hasonló csikból csinálni, és vice versa, s ezzel aztán ki is merült minden tudománya.

Ezzel azonban a paratextusok tárgykörét még nem merítettük ki, hátravan ugyanis a két bevezető. Ezek a két időkor elején, azaz 1683-ban és 1777-ben keletkeztek, s akkora az időbeli távolság köztük, hogy ez már felfogásukon is látszódik. Míg ugyanis az 1683-as szerint tanulnunk kell a könyvből, addig az 1777-es szerint csak gyönyörködnünk kell benne:

„Plus ultra. 1683. 1. Maji. Kezdődnek az szép s kedves napok, melyekben méltó ezen Szennay Könyvet is megvizsgálni, micsoda újságok tanáltatnak benne. Komponáltatott igazságot és igazat kerülő ifjaknak épületire, abban az erkölcsben megrögzött véneknek megfeddésére. Íratott Szennay kastélyban.”⁶²

„Ezen könyvet continuala Báró Wécsei Farkas Kelcsén, maga és jobbrátinak mulatságaért Anno 1777.”⁶³

56 VARGA, i. m., 311.

57 Vö. MNL Levéltári kisokosa.

58 Természettudományi lexikon, szerk. ERDEY-GRÚZ Tibor, II, Bp., Akadémiai, 1965, 682.

59 VARGA, i. m., 338.

60 Uo.

61 HERNER, RADICS, i. m., 186.

62 Uo., 183.

63 Uo., 200.

Ezzel függ össze, hogy bár „tulajdonképpen nincs lényeges tartalmi és minőségi különbség a XVII. és a XVIII. század [...] állománya között”,⁶⁴ a második időkorban a korábbiánál azért mégiscsak jóval több az öncélú, ordinaré megnyilatkozás:

„Item [Nedeczki János]: egy Jesuvita midön magat ki rakotta volna, az ganéjja egy fertály mázát nyomot.”⁶⁵

„Anno 1779 die 18va Julii Méltóságos Gróf Pálffy Károly Nemes Zempeleny Vármegyének Fő Ispánnya és Magyar Országnak Vicze Cancellarius Kelcsén aszt mondotta, hogy a midön Grof Nadasdy Generalis Svajniczot ostrommal meg vette volna, egy bizonyos Granateros Kapitany, a ki legelső volt az ostromlásban, az golyobisok leg sűrűb rebdesesekben meg alította az granateros companiajat s következő kérdést terjesztet elejekben mondvan, a kinek az farka most felál, ime egy francia tallerral meg akarom asztat ajándékozni. Midön ezen szozatokat ki nyilatkoztatta volna, nagy hirtelenséggel elejébe szaladot egy granateros s meg mutatta ferfiui tehetséget, mellyet egy francia tallérral azonnal meg ajándékozot azon okbúl, hogy oly nagy veszedelemben is természet szerent valo dardájanak tehetséget meg bizonyíthatta es azon eszközével is az ostromlásra kivanságát ki mutathatta.”⁶⁶

9. És akkor még egyszer a műfajról

Először ismerjük be: mindig is annak ellenére szerették volna meghatározni a történetek műfaját,

- hogy tudták, különböző személyek mondták el őket;
- hogy tudták, különböző személyek írták le őket;
- hogy tudták, elmondójuk és leírójuk nem volt azonos;
- hogy tudták, nagy az időbeli különbség az egyes történetek leírása között;
- végül, hogy nem tudták, hogyan hangozhattak el ezek eredetileg, ami például az olyan történetek esetében, mint az „ollyan Csukat latott, hogy az Rókat meg fogta”,⁶⁷ egyenesen a bizonytalanság szakadékát nyitja meg előttünk.⁶⁸

⁶⁴ VARGA, i. m., 309.

⁶⁵ HERNER, RADICS, i. m., 206.

⁶⁶ Uo., 207.

⁶⁷ Uo., 199.

⁶⁸ JÓKAI Mór, *A magyar nép élce*, Bp., Unikornis, 1995 (Jókai Mór Munkái: Gyűjteményes díszkiadás, 61), 25–27; KARDOS Tibor, *A trufa: Egy régi magyar irodalmi műfaj jellege és európai összefüggései*, Filológiai Közöny, 1(1955), 2. sz., 111–138, 136; BINDER Jenő, *Néhány Mátyás királyról szóló trufánk s rokonaik*, A Brassói Magyar Kir. Állami Főreáliskolának Értesítője, 8(1893), 16–22.

Mielőtt azonban ennek a szakadéknak a szélére lépnénk, igyekszem a teljesség igényével összegyűjteni, milyen „műfaji” reflexiókat fűztek a leírtakhoz. Az első időkorban legtöbbször – nagy „leleményességgel” – „mondás”-nak nevezték őket, egyszer viszont – a bevezetővel is ellentmondásba keveredve – egyenesen a „jeles mulatság” megnevezéssel éltek.⁶⁹ Egy hasonló kifejezés – a história és az újság mellett – a második időkorban is előfordul: a *dicta jocosa*,⁷⁰ amely Galeotto Marzio híres könyvecskéjének címére, a *De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Matthiae regis*re (és távolról az apophthegma műfájára) emlékeztethet minket:

„Haec relata ille malo animo ferat, qui dicta jocosa condemnat mendosa.”⁷¹

(Az elbeszélteket az vegye rossz néven, aki a tréfás mondásokat hazugnak ítéli.)

Ezek alapján tehát a bejegyzések tréfás mondások lennének, ez azonban szintén nem segít át minket a holtponton, ezért az alábbiakban még egyszer összeszedem, részben megismételve az eddigieket, a történetek (többségének) műfaji sajátosságait:

- kötött a tematikájuk;
- olykor elmosódik bennük a határvonal hazugság és kuriózum között;
- az elhitetés igényével lépnek fel;
- mindig megnevezik a forrásukat;
- forrásaik „ábécérendjében” (Mészáros találó kifejezésével élve: „alfabetikus csoportosításban”)⁷² írják be őket a könyvbe;
- és végül: félnyers fogalmazásúak.

Márpedig ezek olyan jellegzetességek, amelyek alapján – a tréfás mondások és a hazugságtörténetek mellett⁷³ – egy harmadik rokon műfaj is biztosan ott sejlik a kastélykönyvben. Talán közvetetten hat, és többen félre is értették a lényegét, ám még így is érzékelhető.⁷⁴ Ez a műfaj pedig nem más, mint a paradoxográfia:

„Paradoxográfiának nevezzük azt az irodalmi műfajt, amely *különös, csodálatos* természeti jelenségekről és emberekkel történt eseményekről [...] számol be, illetve ilyeneket gyűjt össze. Ezekben az írásokban a szerzők olyan élőlényekről, különös földrajzi helyekről, kövekről, ese-

69 HERNER, RADICS, *i. m.*, 184.

70 *Uo.*, 183, 202, 206.

71 *Uo.*, 206.

72 MÉSZÁROS, *i. m.*, 170.

73 Természetesen a kézirat egyes történeteit továbbra is adomaként vagy anekdotaként határoznom meg, ezekkel azonban innentől már nem foglalkozom.

74 Ebből a szempontból figyelemre méltó, hogy az egyik történetmondó – állítása bizonyítására – kifejezetten római auktorokat hoz fel tekintélyérvként. HERNER, RADICS, *i. m.*, 209.

ményekről, szokásokról stb. írnak, amelyek valamilyen szempontból eltérnek a szokásostól, ezért a szerző számára érdekesnek tűnnek, és feltehetőleg az olvasót is érdeklik. [...]

A művekben általában megnevezik azt a – mára többnyire elveszett – *forrást*, ahonnan a történetet átvették, illetve amit kivonatoltak [...]. Ezzel akarták hitelessé tenni írásukat, hiszen fontos volt, hogy az olvasó elhiggye azok tartalmát. A *hitelesség alátámasztásának* volt egy másik egyszerű eszköze is: igyekeztek úgy megfogalmazni a szöveget, hogy az hihető legyen. [...]

A szöveg összeállításában a *megfogalmazás nem volt lényeges* szempont, azaz e művek szerzői nem törekedtek művészi alkotás létrehozására, legalábbis így tűnik a művek alapján. [...]

A művekben gyakran – de nem mindig – csoportosítják a történeteket. Négy rendszerező elvet különböztethetünk meg: földrajzi elhelyezkedés, téma és forrás alapján, illetve ábécérendben. Egyes esetekben a csoportosítás csak félig-meddig van kész, néhány részben blokkokat találunk, máshol teljes összevisszaságban követik egymást a történetek.”⁷⁵

10. Paradoxográfia „nálunk és más nemzeteknél”

A paradoxográfia az ókori görög irodalomban alakult ki, a rómaiaknál pedig nemcsak önálló műfajként, hanem más műfajú művekben is tovább élt.⁷⁶ Utóbbira példaként Plinius *Természettudományi* vagy épp Pomponius Mela, Varro és Valerius Maximus stb. munkáit említhetjük.⁷⁷ De Pataricza Dóra arra is felhívja a figyelmet, hogy „Augustinus *De civitate Dei (Isten városa)* című munkájában is találunk paradoxográfiai írásokat”, vagy hogy „[h]asonló szándékkal írt Sevillai Isidorus” is.⁷⁸ Felsorolásából ezúttal én Pszeudo-Kalliszthenészt emelném ki, Nagy Sándor-története ugyanis – „a hihető és hihetetlen elemekkel kevert útleírások” mellett⁷⁹ – nálunk is népszerű olvasmány volt; a 17. század végén maga Haller János fordította magyarra.⁸⁰ Ebben találhatunk:

- „rettenetes mérgeskígyókkal” való küzdelmet,⁸¹
- embereket egészében lenyelő vízilovakat,
- sárkányokat,⁸²

75 PATARICZA Dóra, *Kísértethistóriák és egyéb csodák: Phlegón Csodálatos történetei*, Bp., Gondolat, 2011 (Electa), 23–24. Kiemelés tőlem – Sz. M. D.

76 Uo., 27.

77 Uo., 28.

78 Uo., 29.

79 RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Eleink szórakoztató olvasmányairól*, ItK, 84(1980), 650–655, 650.

80 HALLER János, *Hármas história*, szerk., tan. MOLNÁR Szabolcs, Bukarest, Kriterion, 1978 (Téka), 32–64.

81 Vö. HERNER, RADICS, i. m., 185, 188, 190.

82 Vö. Uo., 186.

- embereket kettévágó rákokat,
- hatalmas agyarú vaddisznókat,⁸³
- hatkezü embereket,
- egy vadat, amelyik olyan volt, „mint egy elefánt, de a lóhoz hasonlított”, és „melynek homlokán három szarva volt, éles mint a szablya”,⁸⁴
- macskányi egereket⁸⁵ és galambnyi denevéreket,⁸⁶
- amazonokat,
- egy vadat, amely „hasonló a hippotaurushoz, melynek melle hasonló volt a krokodiluséhoz, a háta a vasfűrészhez”,
- óriásokat,
- szőrös vadembereket,
- „a nappallal együtt nevedező” fákat,
- szellemeket,
- tűzlövellő madarakat,
- bőrfehérítő patakokat,
- baziliszkuszokat,⁸⁷
- gyémánthegeket,⁸⁸
- embereket magasba röpítő griffmadarakat,⁸⁹
- vagy éppen unikornisokat is, stb.⁹⁰

Ezek közül több motívumot megtalálunk a kastélykönyvben is. S bár mindez arra is inspirálhatna, hogy minél több olyan művel (akár a Szentírással⁹¹ vagy egyes prédikációkkal) állítsuk párhuzamba a kastélykönyvet, amelyben paradoxografikus történetek fordulnak elő, ez valójában elterelné a figyelmet arról, hogy ezek a „sztorik” a 17. század végére már egyértelműen benne voltak a levegőben magyar nyelvterületen is. Ezt onnan is tudni lehet, hogy egyes történetek ismétlődnek a kéziratban: vagy többek repertoárjában is szerepelnek,⁹² vagy ugyanaz ismétli

83 Vö. *Uo.*, 188.

84 Vö. „Item [az vámorganista] azt mondotta, hogy ollyon Elő állatot láttot, a kinek elessek voltak a szarvai, az egikét mikor a határa vetette, az másikával kaszált.” *Uo.*, 183.

85 Számos hasonló példát lehetne idézni a kastélykönyvből is.

86 Erre is számos hasonló példát lehetne idézni.

87 Vö. *Uo.*, 185.

88 Vö. „Anno 1690. 12 Augusti. Kis Páál Uram azt mondotta Szennán, hogy az eö Kegyelme Apiokia az havasokba az nagy meredek, sima keö sziklara csak az husz körmeivel tartózkodván úgy mászott fel, mint valami vad macska s kötelet megis uitt fel magával s gyémantokat szedvén, a kötelen ereszkedett alá.” *Uo.*, 189.

89 Vö. „Egri János Uram azt mondotta: Tanított olly Ölyvet, ha megszabadulhatott, oly hargos vólt, hét s nyölcz Esztendő s Gyermekeket felkapott az útzán s elvitt egy darabon.” *Uo.*, 185.

90 A felsorolás elemeit lásd HALLER, *i. m.*, 51–61.

91 Például: „Amikor Eskol völgyébe értek, levágtak egy szőlőfürtöt a szőlővesszővel együtt, ezt kettesével egy boton vitték...” Szám 13, 23.

92 Vö. például HERNER, RADICS, *i. m.*, 183, 185, 187 (megrészegedés bor nélkül); 188 (vastag asszony); 185, 189, 192, 201 (verébnyi rovarok); 185, 196 (tojást tojó kakas); 196, 197 (favágó vak); 195, 196, 199 (óriási harcsa); stb.

őket, alighanem az unalomig.⁹³ Mégsem ez az igazán elképesztő, hanem az, hogy az elmondottak egy része kísértetiesen hasonlít azokra a kalandokra, amelyeket a legtöbben nem akárkinek, hanem magának Münchhausen bárónak (vagy ha úgy tetszik: Gottfried August Bürgernek) az elmeséléséből ismerünk.

11. Kuklis

Kuklis Erika volt az, aki szakdolgozatában elsőként fűzte hozzá a *Szennay Kastélynak Könyvét* „a münchhauseniádák láncolatához”,⁹⁴ s miután azt Bürger feldolgozásával is párhuzamba állította, már neki is feltűnt néhány olyan hasonlóság, amely csakugyan nagyon „elgondolkodtató”.⁹⁵ Az alábbi táblázatot nagyrészt az ő dolgozata alapján készítettem:⁹⁶

<i>Szennay Kastélynak Könyve</i>	<i>Münchhausen báró</i>
1/a. „Item [Szeghedy György] Szennan az asztal felet azt mondotta eő kegyelme, hogy az Bodrok vizében olly nagy halat foktak, melyet ki haszítvan, egészen talaltak benne egy Meszarost, kinek öve mellet volt bardgya, zebében pedig harmincz forintok voltak.” (HERNER, RADICS, i. m., 197.)	„Egy nyári délután ugyanis Marseille közelében fürödtem a hús habokban, amikor észrevettem, hogy tátott szájjal egy óriási hal száguld felém. [...] Gyorsan olyan kicsire húztam össze magam, ahogy csak lehetett... Ilyen helyzetben sikerült átbújni a két állkapcsa közt egyenesen a gyomrába. [...] Úgy látszik azonban, hogy élénk lábunkám szerfölött nyugtalanította, főként akkor, amikor nekiláttam, hogy eljárjak egy skót táncot. Rémségesen felüvöltött, s függőlegesen csaknem derékig kiemelkedett a vízből. így persze észrevette egy arra vitorlázó olasz kereskedelmi hajó legénysége, s néhány percen belül szigonnnyal el ejtette. Mikor a fedélzetre húzták, meghallottam, amint azon tanakodtak, hogy vagdalják szét úgy, hogy lehetőség szerint minél több olajat nyerjenek belőle. [...] Csakhamar elmúlt azonban félelmem, mert a trancsírozást az altest levágásával kezdték. Amint egy kis világosságot vettem észre, nyomban teli tüdőből kiabálni kezdtem, mily hön óhajtottam megmentőim látását, s igen szívesen venném, ha már kimentenének, mert közel állok a megfulladáshoz. Lehetetlen leírnom, milyen elképedt arcot vágta, mikor emberi hangot hallottak a hal belsejéből. Elképedésük természetesen még fokozódott, mikor a szemük láttára egy tetőtől talpig meztelen férfi sétált ki a halból.” (Gottfried August BÜRGER, <i>Münchhausen báró csodálatos utazásai szárazon és vizen, haditettei és vidám kalandjai, ahogyan kancsó mellett, barátai körében maga mesélte el</i> , ford. HOMORÓDI József, [Bp.,] Helikon, 1983, 68–69.)
Vö.	
1/b. „Item [Vigh Zsigmond]: Tokaiban egy ember nem fért bé az hidasban, hanem csak néki hajtott az Tiszanak két ökörrel s egy taslával, s maga az Csikokat fogta. Az mint ment volna által az Tiszszan, egy nagy harcsa meg látván, ell nyelte s az ember ijetibe meg szorította az Csikokat s ell nem bocsátotta. Az ökör meg ijedvén az locsogástul, csak hamar ki rantotta az harcsat mind Emberestől s oda érkezhén az emberek, ki vágtak az harcsa hassabul az embert ellevenen ki is viték az gyomrábul. Ezeket pedig mind erőss hittel Confirmahta.” (Uo., 199.)	

93 Vö. például Uo., 185, 186 (kőfalon átfújó szél); 185, 186 (emberre támadó bogarak); 194, 195 (tyúkhizlalás negyedóra alatt); stb.

94 KUKLIS, i. m., 6.

95 Uo., 12.

96 Uo., 12–14.

	Vö. „Ám örömrünk nem tartott sokáig. Néhány órával később bálnák és más hatalmas víziszörnyek vettek körül bennünket. Volt köztük egy akkora is, hogy terjedelmét még a legjobb távcső segítségével sem tudtuk felmérni. Sajnos, csak akkor vettük észre ezt a félelmetes szörnyet, mikor már egészen közel voltunk hozzá, és akkor... már nem volt menekvés; árbocostúl, vitorlástúl, mindenes-tül bekapta egész hajónkat...” (Uo., 144.)
2/a. „Item [Posonyi Mihály]. aztis mondotta: Hogy: Egyszer egy Paraszt Ember mégyen az uton, kire egy medve réja tamadván, ölbe esik velle és ez Paraszt ember az kezét az Medvének az szajaban ütven, ugy öli megh az medvét.” (Uo., 193.) Vö. 2/b. „Item [Sipos Mihály] azt mondotta: Egy Paraszt Ember egykor menven az úton, találá egy nagy Medvére, mely meghlátván az Paraszt Embert, hozzája mégyen és az Paraszt Emberrel ölbe esvén, a paraszt Ember az karját könyökigh az Medve szájában ütötte és ugy fojtotta megh az Medvét.” (Uo., 196.)	„Más alkalommal éppen ilyen váratlanul rohant meg egy félelmetes farkas. Mit cselekedhettem volna? Teljesen védtelen voltam. Ösztönösen a torkába nyomtam az öklömet. Határozott mozdulattal mindig beljebb és beljebb nyomtam, úgy-hogy a karom csaknem vállig benne volt már a farkasban. [...] Hogy ne szaporítsam a szót: jól megmarkoltam az állat belső részét, kifordítottam az ordast, akár a kesztyűt, aztán földhöz vág-tam, s otthagytam.” (Uo., 25.)
3. „Anno 1778 die 21ma Septembris Ganoczi Ferencz Kapitány Uram aszt mondotta, hogy midőn egyszer az többi közöt vadaszatra ment volna, egy lövessen agyon löt egy Rokat, egy potykat és egy vadkácsat.” (Uo., 203.)	„Egy lövésre öt pár vadludat, négy foglyot és egy pár szárcsát ejtettem el.” (Uo., 14.) Vö. „Hasonló kalandom volt egyszer egy csapat szár-csával. Új puskám kipróbálására indultam éppen. Kevés sörétemet már mind elpufogtattam, amikor egészen váratlanul egy csapat szárcsa reb-bent fel előttem. Mivel szerettem volna közülük néhányat még aznap este az asztalomon viszontlátni, merész gondolatom támadt. Szavamra mondom, drága barátaim, szükség esetén bárki sikerrel ki-próbálhatja. Megfigyeltem, hova ereszkednek le a szárcsák. Sörét helyett nagy sebesen betöltöttem a puskavesszőmet, amelyet, amennyire a nagy sietségben csak lehetett, felső végén kihégyeztem. Odalopódkodtam a szárcsákhoz. Mikor felrebbentek, elhúztam a ravaszt. Örömmel lát-tam, hogy puskavesszőm hét darab ámuló szár-csát nyársalt föl, s úgy hullott vissza földre!” (Uo., 16–17.) „Egy lövésre huszonöt fácánt ejtettem el.” (Uo., 32.)

4. „Ittem [Posonyi Mihály] más Nyulat el fogatván, a ki fias volt, ketté szakasztotta az Agár, a Fia ki ugrott, fél mély Földnyire úzte az Agár, azt látta eő kegyelme, de el nem foghatta.” (Uo., 195.)	„Még agár korában – mellékesen jegyzem meg, hogy szuka volt – nyomába eredt egyszer egy feltűnően kövér nyúlnek. Sajnálta a kutyámat, mert fias volt, de azért igyekezett, hogy éppen olyan gyorsan fusson, mint azelőtt. Lovammal csak távolról követhettem őket. Egyszerre csak olyasmit hallottam, mintha egy egész csapat kutyá csaholna. De olyan gyenge és cérnavékony hangon, hogy nem tudtam mire vélni a dolgot. Közelebb érve, valóságos csoda tanúja lettem. A nyuszi ugyanis futás közben megellett, csakúgy a kutyám is, s az egyik éppen annyi kisnyulat fiadzott, ahány kiskutyát a másik.” (Uo., 33–34.)
5. „Baro Prenyi Mihaly aszt mondotta, hogy midőn egykor egy Rokához patkó szögell lőt volna, úgy meg lőtte az Roka farkat egy Tölgyfahoz, hogy azon szöggel az farka az tölgy fahoz szögesztetet.” (Uo., 208.)	„Más alkalommal Oroszország egyik hatalmas erdőségében gyönyörű ezüstróka akadt az utamba. Drága prémjét igazán vétek lett volna söréttel kilyuggatnom. A róka koma egy fa mellett lapult. Egyetlen szempillantás alatt kivettem a golyókat a csőből, helyette betöltöttem egy jókora szöget. Tüzelttem, s olyan mesterien találtam el a rókát, hogy lompos farka végénél fogva a fához szegeztem.” (Uo., 18.)

Bár hasonló példákat – mint írja – még ő is tudott volna idézni, dolgozata végére érve azonban inkább kérdéseivel rohamozta meg olvasóit: „volt-e bármilyen kapcsolat a két mű forrása között, az egybeesések milyen mértékben művei a véletlenek? Melyek azok a motívumok, melyek nemzetiségtől függetlenül a katonatáborokban szájról szájra jártak, melyek köthetők egyedül a magyar hagyományhoz?”⁹⁷

12. Münchhausen és magyarországi recepciója

Magyarországon legutóbb Béres Norbert igyekezett rekonstruálni a münchhauseniadák recepciótörténetét, amelyet ő az „első magyar nyelvű változat” első kiadásától, azaz 1805-től mondott el.⁹⁸ Ennek a verzióknak még *Báró de Mánx* volt a címe, az ismeretlen magyarító ugyanis anagrammát csinált a latin mendax, vagyis 'hazug, csaló' szóból, s ezzel beszélő nevet adott Münchhausennek. Béres azt is megállapította, hogy „a *Báró de Mánx* közvetlen forrását még nem tárta fel a filológiai kutatás”, s hogy az eredeti történetek „egy része elsőként 1781–83-ban jelent meg a *Vade Mecum für lustige Leute* ('Kézikönyv vidám emberek számára') című berlini anekdotagyűjteményben.”⁹⁹ Bár magában a német nyelvű szakirodalomban is hajlamosak így fogalmazni, nekünk tudnunk kell, hogy már Rochus Friedrich 1761-es *Der Sonderling*ében is elbeszéltek három „Münchhausen-történetet”.¹⁰⁰ A *Der*

⁹⁷ Uo., 14.

⁹⁸ BÉRES Norbert, *Báró de Mánx „diadalmenete”, avagy „irodalmi siker” a 19. század első évtizedeiben* (?), ItK, 122(2018), 67–81, 78.

⁹⁹ Uo., 69.

¹⁰⁰ Tina BRECKWOLDT, *Die ganze Wahrheit über Münchhausen & Co.*, München–Salzburg, Benevento, 2020, 158–160.

Sonderling és a *Vade Mecum* közül viszont csak az utóbbi hatása érződik a magyar irodalmon, e gyűjteményből ugyanis mind Kónyi János, mind Andrád Sámuel több elbeszélést átvett. Ennek kapcsán György Lajos már 1928-ban így fogalmazott:

„Kónyi két kötetében összefoglalt 393 adoma és anekdota több, mint háromnegyed részének, úgyszintén Andrád Sámuel sokszor emlegetett gyűjteménye tetemes felének eredetijét majdnem szószерinti szövegben megtaláljuk Friedrich Nicolai berlini könyvkereskedő (...) tízkötetes »Vade Mecum« (Berlin 1767–1782) című nagy gyűjteményében...”¹⁰¹

Fel is merül a kérdés, hogy vajon hogyan viszonyultak ezek a magyar szerzők a *Vade Mecum* nyolcadik kötetének 175-ös és kilencedik kötetének 106-os számú Münchhausen-történeteihez (a *M-h-s-nsche Geschichten*hez). E köteteket kettejük közül Andrád biztosan kézbe vette, s nemcsak hogy kézbe vette, hanem magyarított is belőlük: a nyolcadik kötetből a 173-as és 182-es, a kilencesből pedig a 104-es és 121-es szöveget.¹⁰² Hát ez aztán a szlalom! Úgy tűnik, a lehetetlen olykor még mindig elviselhetetlenül könnyű nálunk...

13. Szlalomból lesz a csoda

Azzal kezdtem a dolgozatom, hogy eddig senki sem érezte át, ismerte fel a kastélykönyv jelentőségét. Hogy miért, ahhoz egy fatális félreértést kell tisztáznunk. Ehhez fel kell idéznünk, milyen következtetést szűrt le szakdolgozata végén Kuklis Erika: „A Vademecum c. gyűjtemény megjelenéséhez képest a Szennay Kastélynak Könyve négy-hat évvel korábbi, és bár a Bürger-féle változat kidolgozottság szempontjából magasan fölötte áll a magyar szövegnek, mégis néhány rokon vonása a két utóbinak megkapó, a véletlenszerűségen túlmutat.”¹⁰³ No, most: a *Vade Mecum* 1781–1783-as – vita nincs. Ahhoz tehát, hogy a kastélykönyv „négy-hat évvel korábbi” lehessen, 1777-ben kellett volna keletkeznie, hiszen 1777+4 az 1781, 1777+6 pedig 1783. A könyv azonban – Kuklis erről valamiért dolgozata végére elfeledkezett – egyáltalán nem ekkor keletkezett, ez csupán a második időkor kezdődátuma. Ráadásul Kuklisnak máson is átsiklott a szeme. Valamin, ami ritka szenzáció! Éspedig, hogy a magyar „münchhauseniádák” jelentős részét nem a második, hanem az első időkorban írták be a *Szennay Kastélynak Könyvébe*! Értjük? Nem a 18., hanem még a 17. században, több mint fél évszázaddal a *Der Sonderling* előtt! Münchhausen báró (1720–1797) még meg sem született... Szinte hihetetlen tehát, de Kuklis elsőként, másodikként és negyedikként idézett példáit is ekkor, a „tizenhetedik százban” jegyezték be a kéziratba – én pedig további történetekkel is ki tudom egészíteni ezt a talán mások számára is elképesztő „listát”:

101 GYÖRGY LAJOS, „Néha az ördögnek is kell gyertyát gyújtani” magyar változatai, *Ethnographia*, 39(1928), 1–2. sz., 183–185, 184.

102 Köszönöm Golyán Ádámnak a segítségét!

103 KUKLIS, i. m., 6.

Az első időkor további „münchhauseniádái”	
„Borbély János mondotta: Hogy az Lud annyi üdeig el él, migh az orra épen a fejéigh elkopik, azután hal megh.” (HERNER, RADICS, i. m., 184.)	„Ez a kutyám nem annyira szép formáival, mint inkább rendkívüli gyorsaságával tűnt ki. Ha látták volna, uraim, bizonyára megcsodálják, s nem ütköznek meg azon, mennyire kedveltem, milyen sokat vadásztam vele. <i>Igen gyorsan, nagyon sokat és olyan gyakran futkosott a szolgálatomban, hogy lábai csaknem tövig elkoptak. Így életének utolsó éveiben már csak tacsónak használhattam</i> , de ilyen minőségben is még jó néhány esztendeig szolgált.” (BÜRGER, i. m., 33. Kiemelések az egész táblázatban tőlem – Sz. M. D.)
„Egri János Uram azt mondotta: Tanított oly Ölyvet, ha megszabadulhatott, oly haragos volt, hét s nyólcz Esztendősz Gyermekeket felkapott az útzán s elvitt egy darabon.” (Uo., 185.)	„Nem akarom feleslegesen szaporítani a szót, elég az hozzá, hogy a szalonnadarab átvándorolt mindegyik libán anélkül, hogy leszakadt volna a zsinórról. Így hát valamennyi liba rajta függött, akár a gyöngyök a nyakéken. Kitörő örömmel húztam partra zsákmányomat. Vagy féltucatszor körütekertem magamon a zsinórt a libákkal együtt, s útnak indultam hazafelé. Elég hosszú út állt előttem, s meglehetősen nehezemre esett a sok vadlibát cipelni. Szinte bánni kezdtem, hogy olyan sokat fogtam. Ekkor azonban váratlan esemény jött segítségemre, kezdetben magam is elcsodálkoztam egy kissé. <i>A vadlibák ugyanis még mind elevenek voltak, s hogy első meglepetésükből felocsúdtak, szárnyaikkal hatalmasan csapkodni kezdtek, majd velem együtt hirtelen a magasba röptek.</i>” (Uo., 14–16.) Vö. „Ott voltunk a Holdban – mert az volt a csillogó sziget, ahol kikötöttünk! –, és nem győztünk álmélkodni az új világon, ahová kerültünk. Csodálatos volt minden! Először is háromfejű keselyűkön lovagló óriásokkal találkoztunk. Hogy némi fogalmat alkothassanak a hatalmas madarak nagyságáról, el kell mondanom, hogy kiterjesztett két szárnyuk végének egymástól való távolsága nagyobb volt hajónk leghosszabb vitorlakötélénél is. <i>A Hold lakói ezeken a gyönyörű madarakon röpködtek</i>, s nem lovakon lovagoltak, mint mi a Földön.” (Uo., 127.) „Többek közt láttunk egy jégmadár-fészket, amelynek kerülete ötször akkora volt, mint a londoni Szent Pál székesegyház kupolája. Hatalmas szálfákból volt fonva, igen művészien, s legalább – egy pillanat türelmet kérek, szeretek mindent pontosan meghatározni –, igen, legalább ötszáz tojás volt benne, s mindegyik tojás legalább egy akós volt. A fiókáknak már a csipogását is hallottuk. Mikor nagy fáradtsággal feltörtük az egyik tojást, fiatal, csupasz madárka bújt elő, amely azonban jóval nagyobb volt húsz teljesen kifejlett keselyűnél is. Alig szabadítottuk ki a fiatal

	állatot, dühösen csapott le ránk az öreg jégmadár, egyik karmával felkapta a kapitányunkat, fölrepült vele legalább egy mérföldnyi magasságba, ott a szárnyaival jól megcsapkodta, aztán beejtette a tengerbe.” (Uo., 140–142.)
„Ittem [Egri János] Dongó bogarakat látott olyakat, mint egy egy öreg vereb, melyek az szemétis csak ki nem ötték.” (Uo., 185.)	„Ebben a világban minden rendkívüli nagy volt. A közönséges légy például alig valamivel kisebb, mint nálunk egy birka.” (Uo., 127.)
„Eröss Györgij die 23. Augusti 1690. azt mondotta, hogy négy Tiukhasznott éppen csak a Veröfeninell süttött megh Asszonianak.” (Uo., 186.) Vö. „Item [Eröss György] Anno 1691. die 3. Junii, a Tiukhasznokatt ki rakta a Veröfenire s oly ereie volt az napnak, hogy éppen az eghik pattonta fell.” (Uo., 186.) „Ittem [gróf Nádasdi István] aztis mondotta eö Nagysága: Hogy az Bélest mezőben kemencze nélkül oly frissen meg süti, hogy soha háznális tepsiben ugy megh nem sütnék.” (Uo., 190.) „Ittem Paler [Pater – Sz. M. D.] Siluester a Kaplani azt mondotta, hogj uttiaban a Kappant megh süttötte tűz nélkül.” (Uo., 193.)	„Körülbelül egy hete vagy talán nyolc napja – már nem emlékszem pontosan – Angliában a cornwalli grófság csücskétől szálltam föl. Magammal vittem egy bárányt, hogy a sok ezernyi bámuló szeme láttára mutatványokat végezzek vele. A felszállásom után tíz perc múlva azonban szerencsétlenségemre megfordult a szél, s ahelyett, hogy Exeter felé sodort volna, ahová a leszállást terveztem, elsodort a nyílt tengerre. Egészen mostanáig fent lebegtem a mérhetetlen magasságban. Még szerencse, hogy nem jutott időm a báránnyal tervezett mutatványra, mert légi utam harmadik napján úgy megéheztem, hogy kénytelen voltam levágni. Mivel akkor igen nagy magasságban lebegtem a Hold felett, s további hatvanórás emelkedés után olyan közel kerültem a Naphoz, hogy lepörkölődött a szemhéjam is, ezért a birkát – előzőleg levágtam a fejét is – a koci ama részébe helyeztem, ahová a legerősebben tűzött a Nap, jobban mondva, ahová nem vetett árnyékot a léggömb. Így háromnegyed óra leforgása alatt tökéletesen megsült. A sültből táplálkoztam egész idő alatt.” (Uo., 74–75.)
„Item [Mihálycsik János] azt mondotta, hogy mikor duhánozni akart s tüzet másként nem kaphatott a pusztán, kiütő ezköze sem volt, s ha csak kovája uolt, azt az körmihez ütette s ugyan pozdorjázot ki az tüzes szikra, úgy gyuitot dohánt.” (Uo., 190.)	„Egyik reggel is, ahogy kitekintettem éjjeli szál-lásom ablakán, észrevettem, hogy a közeli, hatalmas völgyet szinte elborították a vadlibák. Nyomban felkaptam a sarokból a puskámat, s rohantam lefelé a lépcsőskön. De olyan hűbelebalázs módjára, hogy a kapkodásban fejfel nekirohantam az ajtófélfának. A szemem csak úgy szikrázott belé. Mégsem késlekedtem egy pillanatig sem. De ahogy lövésre kaptam a puskámat, nagy elkeseredéssel látom, hogy az iménti kiadós összeszekocanástól még a kova is kiesett a puska kaskasából. No, most már mitévő legyek? Egy percnyi vesztegetni való időm sem volt. Szerencsére eszembe jutott, mekkorát szikrázott az imént a szemem. Felnyitottam hát a lőportartályt, megcéloztam a viziszárnnyasokat, s ököllel jól szemközt vágtam magamat. A durva ütéstől megint szikrát hányt a szemem, a szikra meggyújtotta a lőport, s a puskám elsült.” (Uo., 13–14.)
„Pater Placidus Uram azt mondotta, hogy olyan Uszót látot, a kinek csak az lábbai uoltak valamenire az Uizben, mégis által s megh által uzta a Dunát Posonnál.” (Uo., 193.)	„A sziget lakói igen csinos, büszke járású lények voltak, többnyire kilenc láb magasak, három lábuk s egy karjuk volt. A felnőtteknek szarv nőtt a homlokukon, amellyel igen ügyesen bántak. Futóversenyeket is rendeztek a tejtenger felszínén, meg sétálgattak rajta olyan biztosan és könnyedén, akár mi egy sima úton, és nem süllyedtek el!” (Uo., 139–140.)

„Sipos János in Anno 1687 mondotta, hogy a Felföldön szeme lattara egy Medue io koru lepueszszüre fogodott volna.” (Uo., 197.)	„Ilyen fáradságos tapasztalatok után megokosodva, a következő alkalommal már könnyebben szabadultam meg a medvéktől, amelyek előszeretettel ólálkodtak a méheim és kaptárim körül. Egy szekér rúdját bekentem mézzel. Éjjel, egy nem messzi búvóhelyen lefeküdtem és várakoztam. Amire számítottam, bekövetkezett. Előcammogott egy óriási medve, amelyet odacsalt a méz illata. Olyan mohón kezdte a rúd végét nyalni, hogy hirtelen lenyelte az egész rudat, s az a torkán, a gyomrán és a hasán keresztül hátul bújt ki rajta. <i>Mikor a mackó ilyen szépen felnyalta magát a kocsirúdja, éket dugtam a járomszög helyére, s így módon elzárván a visszavonulás útját a nyalakodó elől, otthagytam másnap reggelig.</i> ” (Uo., 47.)
--	--

14. Összegzés

A *Szen nay Kastélynak Könyve* olyan kuriózus kéziratos levéltári forrás, amely több mint 300 bejegyzést tartalmaz. E bejegyzések körülbelül kétharmada a 17., a maradék egyharmad pedig a 18. század végén keletkezett. A könyvecskét különböző kezek írták, és műfajilag is meglehetősen heterogén: biztosan találhatók benne például anekdoták, adomák, tréfás mondások (*dicta jocosa*), hazugságtörténetek és paradoxografikus történetek, sőt még „münchhauseniádák” is. A szenzáció az, hogy az utóbbiak többsége majd’ egy évszázaddal korábban került a „kastélykönyvbe”, mint hogy nyugat-európai változataik a báró alakjához kapcsolódtak volna, azaz a mi szóbeliségünkben is ott cirkuláltak azok a szövegek, amelyek a münchhauseniádák irodalmi hagyományát később megteremtették. Fel is merül a kérdés: hogyan lehetséges ez egyáltalán? A válasz abban keresendő, hogy a münchhauseniádák jelentős része a legkülönbözőbb 17. század előtti forrásokra, így például Jób könyvére, a szentek legendáira, Heinrich Bebel *Liber facetiarum*ára vagy épp az emlegetett Pszeudo-Kalliszthenészre megy vissza.¹⁰⁴ Olyan könyvekre tehát, amelyek saját koruk bestsellerei voltak. Ebből a szempontból figyelemre méltó és később talán majd külön magyarázatot is igényel, hogy a kézirat első időkorébe hogyan tartozhat több olyan Münchhausen-típusú történet is, amelyeknek – ebben a formájukban legalábbis – semmi különösebb nyoma a későbbi, híres feldolgozásokban. Befejezés-képpen – ezúttal nem lamentálva a régi magyar széppróza újabb kihagyott „ziccei” fölött¹⁰⁵ – közülük említenék néhányat:

„Item Erős György azt mondotta: Hogy Brusznicanál egy Német az Patakon midön ment vólna, az Lova meg botolvan, maga belé eset s ugy jég allavitte ötet az viz s eszbe vévén magát az Német, hogy rosz

104 Breckwoldt Pszeudo-Kalliszthenészt és a *Bibliát* is ignorálja, noha Bürger mindkettőre utal. Vö. BRECKWOLDT, i. m., 147–218; BÜRGER, i. m., 32, 106.

105 Vö. SZIGETI MOLNÁR Dávid, *Népkönyv és reformáció*, ItK, 124(2020), 23–42, 39.

helyen vagyon, egy signyi vastagsagu jeget csak fel ütette az fejével, úgy jöt ki az vizből.”¹⁰⁶

„Anno 1692 die 27 Tekentes [!] és Nemzetes Kapi György Uram azt mondotta, hogy Lengyel Országban két Lengyel szertül megh ittasodván s öszve veszvén, kardra költenek, egyike a másikának feiet el csapta, látvan a másika, hogy feie nem volna, ragadta a földről a maga feiet, szebes haitassal úgy Csapta, azonnal Szörnyü halált holt.”¹⁰⁷

„Item Mihálycsik János látot a Török Táboron Eszéknél olyan Sze-reccsent, a kinek olly tüzessek voltak az fogai, hogy az kolbászt megh süthették volna nála.”¹⁰⁸

„Mihálycsik János mondotta, hogy az Tisza mellet az mint uadászott volna, Rokának bocsátot egy pár Agarát, a Tiszán által ment az roka, de az egy pár Agarát megh nem birta a jég, belé szakadtak, külömben ki nem jöhettek, hanem ki nyalták az vastagh jeget, s úgy jöhettek ki az más szélín.”¹⁰⁹

„Item [Szentmiklóssi János] azt mondotta: hogy ollyan szán út volt Szenna mellett az jegen, hogy ha az szennai kastelyt egy hat okrü szánra tötték volna, ell vitte volna hat ókőr.”¹¹⁰

106 HERNER, RADICS, *i. m.*, 186.

107 *Uo.*, 188.

108 *Uo.*, 189.

109 *Uo.*, 189–190.

110 *Uo.*, 196.